

*Sumqayıt şəhər Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana sistemi
S.Vurğun adına Mərkəzi Kitabxana*

Qüdrətli ədəbiyyatşünas

F. Köçərli-150

Metodik vəsait

Sumqayıt – 2013

Bu vəsait Firidun bəy Köçərlinin 150 illiyinə həsr olunmuş metodik vəsaitdir. Vəsaitdə Firidun bəy Köçərlinin 150 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, həyat və yaradıcılığı, Firidun bəy Köçərlinin həyat və fəaliyyətinin əsas tarixləri, Ədəbiyyat və Mədəniyyət xadimlərinin, qələm dostlarının yazıçı, alim haqqında fikirləri, Firidun bəy Köçərlinin yaradıcılığının kitabxanalarda təbliği metodikası öz əksini tapmışdır.

**Firidun bəy K    rlinin
150 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı**

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Firidun bəy K    rlinin 150 illik yubileyi haqqında sərəncam imzalayıb.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Təhsil Nazirliyi ilə birlikdə, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təklifləri nəzərə alınmaqla, F. K    rlinin 150 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər planını hazırlayıb həyata keçirmək tapşırılıb.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 14 Fevral 2013-cü il.

Ötən əsrin əvvəllərində realist bədii nəsrə, dramaturgiyada, satirik publisistikada Cəlil Məmmədquluzadə, yeni şeir aləmində Mirzə Ələkbər Sabir, milli musiqinin inkişafında Üzeyir Hacıbəyli hansı zirvədə dayanırsa, gördüyü mühüm işlər sahəsində ədəbiyyatşünaslıq elmində də Firidun bəy Köçərli həmin ucalıqda qərar tutub.

Həyat və yaradıcılığı

Firidun bəy Əhməd ağa oğlu Köçərli (Köçərinski) 1863-cü il yanvarın 26-da Şuşada dünyaya gəlmişdir. 1875-ci ildə Əhməd ağa balaca Firidunu rus məktəbinə qoyur. Onun rus dilini öyrənməsi, rus ədəbiyyatı ilə ilk tanışlığı da bu zamandan başlanır. 1876-cı ildə Şuşadakı rus məktəbinə daxil olur. 1878-ci ildə Aleksey Çernyayevski müəllimlər seminariyasına tələbə toplamaq məqsədi ilə bu məktəbə gəlir və bu yolla Firidun bəy öz taleyini seminariya ilə bağlamış olur. 1879-cu ildə Köçərli Qori seminariyasının “tatar şöbəsinə” daxil olur. 1879-1885-ci illər ərzində o burada təhsil alır, 1895-1918-ci illər ərzində dərs deyir. 1885-ci ildə qısa müddətə Firidun bəy İrəvan gimnaziyasına Azərbaycan dili və şəriət müəllimi təyin olunur. İrəvan gimnaziyasında çalışdığı illərdə F. Köçərli maarif məsələlərinə dair məqalələr yazır, Zöhrabzadə ilə birlikdə “Təlimi-lisani-türki” adlı dərslik tərtib edir, “Təlimati-sokrat” (1891) adlı fəlsəfi əsərin nəşrinə nail olur, həm də ədəbiyyata ciddi maraq göstərir, bədii tərcümə ilə məşğul olub tərcümələr edir. Bu illərdə Köçərli fəal tənqidçi və ədəbiyyatşünas kimi çalışır. “Kavkaz”, “Zakafqaziya”, “Kaspi” qəzetlərində təhsil, təlim-tərbiyə, əlifba və dərsliklər haqqında məqalələr çap etdirir. 1902-ci ildə Köçərli M. Şahtaxtının yeni əlifba layihəsi haqqında öz tənqidi mülahizələrini çap etdirir. 1910-cu ildə Qori seminariyasında Azərbaycan şöbəsinin müvəqqəti təlimatçısı təyin olunur. 1918-1920-ci illərdə onun təşəbbüsü ilə həmin seminariyanın əsasında açılmış Qazax müəllimlər seminariyasının müdiri işləmişdir. Firidun bəy Köçərli Gəncə üsyanı yatırıldıqdan sonra XI Ordunun xüsusi şöbəsi tərəfindən 1920-ci ildə, əlli səkkiz yaşında güllələnərək dünyasını dəyişir. Qeyd etmək lazımdır ki, həyat yoldaşı Badisəba xanım Vəkilovlar nəslinə mənsub idi.

"Vətən dilinin" I hissəsinin (VII nəşr) yenidən işlənilməsində Firidun bəy Köçərlinin xidmətləri böyükdür. O, 300-dən artıq dərsliyə düzəliş etmiş, nəzəri

materialı, hekayələri artırmış, metodika və stilistikasını dəyişdirərək zənginləşdirmişdir. Köçərlinin "Darı və buğda" əsəri "Vətən dilinə" salınmışdır.

XIX əsrin ortalarında Azərbaycanın, o cümlədən Şuşanın mədəni həyatında böyük yüksəliş var idi. Məşhur ədəbiyyatşünas alim Firidun bəy Köçərli Şuşanı "Zaqafqaziyanın Şirazi" adlandıraraq Azərbaycan ədəbiyyatı kitabında yazmışdır: "Şuşa şəhərinin ab-havasının təsirindən və torpağının bərəkətindən burada çox zürafə, üdabə və şüarə vücuda gəlir. Belə ki, Şuşa qalası Zaqafqaziyanın Şirazi mənzərəsindən olub, ərbabi-zövqü səfa və əhli-hal və sahibi-dil yatağı hesab olunur".

XIX-cu əsrin 40-cı illərindən Şuşanın mədəni həyatında xeyli yüksəliş baş verir. Yerli camaatın teatr tamaşalarına meyli yüksəlir. Qafqazda ilk teatr 1845-ci ildə Tiflis şəhərində tamaşaya qoyulur. O vaxtlar Şuşa ilə Tiflis şəhərləri arasında çox güclü ticarət və mədəni əlaqələr var idi. Şuşada isə ilk tamaşa 1848-ci ildə səhnələşdirilir.

Azərbaycan dramaturgiyasının banisi M.F.Axundzadənin Azərbaycan dilində yazdığı ilk pyeslər bundan sonra mütəmadi olaraq Tiflisdə, Bakıda və Şuşada tamaşaya qoyulmağa başladı. 1870-ci ildə ilk dəfə olaraq Şuşada Azərbaycan teatr sənətinin yaradıcısı Mirzə Muxtar tərəfindən Azərbaycan dilində tamaşa göstərildi. O dövrdə gənc müəllimlərdən Firudin bəy Köçərli, Bədəlbəy Bədəlbəyov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Həsən bəy Vəzirov və məşhur xanəndə Cabbar Qaryağdıoğlu bu tamaşada iştirak etmişdilər.

Ədib milli ədəbiyyat tarixi ilə bağlı ilk tədqiqatlarına M.F.Axundovla başlayıb. İlk ədəbiyyat tarixçimizin tədqiqatçılıq fəaliyyətinə XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatından, həmin dövrün ayrı-ayrı ədəbi şəxsiyyətlərinin həyat və yaradıcılığından, o cümlədən də M.F.Axundovun irsindən başlaması obyektiv-tarixi faktorlarla, ədəbi-ictimai zəminlə bağlı idi. Köçərlinin ədəbiyyatımızın Füzuli, Vaqif, M.F.Axundov, Zakir, S.Ə.Şirvani kimi görkəmli simalarının yaradıcılığına həsr edilmiş tədqiqatı onun Azərbaycan ədəbiyyatına çox gözəl bələd olduğunu göstərir. Vaqif, Vədadi, Nəbatı, Zakir və bir sıra başqa Azərbaycan şairlərinin tərcümeyi-hallarına dair ilk geniş məlumat, ədəbiyyatımızın və mədəniyyətimizin fəxri olan böyük M.F.Axundov haqqında birinci kitab Köçərli qələminə məxsusdur. Ədəbiyyatda realist sənət tipinə üstünlük verən ədəbiyyat tarixçimiz bədii təcrübədə də realist yaradıcılıq yolu seçən ədiblərə, realizmin ədəbi cərəyan kimi yarandığı və təşəkkül etdiyi XIX əsr ədəbiyyatına daha çox yer verirdi. Müəllifin "Tatar komediyaları" silsilə məqalələri də bunu bir daha təsdiq edir. O həmin əsərində milli dramaturgiyada realist ənənənin yaranmasını, XIX əsrin ikinci yarısına Ə.Haqverdiyev, N.Vəzirov, N.Nərimanov tərəfindən davam etdirilməsini diqqətlə izləyir, realist ədəbiyyatın yaranmasında başlıca maneəyə çevrilən epigonçu şeiri kəskin tənqid edir və yazırdı ki, bu əsər qəhrəmanları deyil, uzun müddət yaxından tanıdığı, illərcə bir yerdə oturub-durduğu adamlar və hər gün göz önündə cərəyan edən hadisələrdir. Bax beləcə, Firidun bəy Köçərli xalqının tarixinə bələd olmaqla, onun həyat tərzinin bədii ədəbiyyatda əksinin hansı səviyyədə aparılmasını öyrənməklə və bunu sistemləşdirməklə özünə məşhur bir tənqidçi adını qazandıra bildi.

1886-cı ildə 23 yaşlı gimnaziya müəllimi Firidun bəy Köçərli İrəvanda teatr tamaşası təşkil edir. Qori seminariyasının məzunu Firudin bəy 1885-ci ildə İrəvana gəlmişdi. Həmin tamaşa - M. F. Axundzadənin "Müsyö Jordan və Dərviş Məstəli Şah" komediyasının tamaşası İrəvan əhalisinin həyatında böyük mədəni hadisəyə çevrilir. Lakin F.Köçərli 1895-ci ildə İrəvanı tərk edir.

Firudin bəyin ölümü

...Liberman kabinetinə qayıdıb yanından heç vaxt ayrılmayan, milliyətcə erməni olan, kimə və nəyə, hansı ideala qulluq etiyi bəlli olmayan Sarkis Danilyanın diktəsi ilə Firudin bəy haqqında saxta hökm yazdı:

4 iyun 1920-ci il, Gəncə: "Mən, 20-ci diviziyanın xüsusi şöbəsinin hərbi müstətiqi, bu gün Firudin bəy Köçərlinskinin əks-inqilabçı kimi ittihamnaməsi üzrə işinə baxaraq və Qazax İnqilab Komitəsinin ona verdiyi xasiyyətnaməni nəzərə alaraq bildirirəm ki, müttəhim Köçərlinski özünün hakimiyyətindən və böyük səlahiyyətindən istifadə edərək zəhmətkeş xalqa zorakılıq göstərmişdir. Köçərlinski Qazaxda "Müsavat" partiyasının sədri olarkən millətçilik ehtiraslarını qızışdırmışdır. Nəticədə qonşu millətlər arasında toqquşmalar baş vermişdir. Onun verdiyi izahat heç də inandırıcı deyil... Müttəhim Köçərlinskinin şahidlərin dindirilməsi haqqındakı ərizəsini nəticəsiz qoymaq (rədd etmək) lazımdır. Onun gələcəkdə azadlıqda qalması Qazax qəzasında əks-inqilabi hərəkətin baş verməsinə, fəhlə və kəndlilərin günahsız olaraq qanlarının tökülməsinə səbəb ola bilər".

Qərara alınır: müttəhim Köçərlinski güllələnsin. Təsdiq edirəm: 7№-li Xüsusi bölmənin rəisi Liberman. Təsdiq edirəm: fəvqəladə komissar H.Sultanov...

Əsərləri

- Seçilmiş əsərləri. Bakı, 1963.
- Azərbaycan ədəbiyyatı. I cild, Bakı, 1978.
- Azərbaycan ədəbiyyatı. II cild, Bakı, 1980.
- Azərbaycan ədəbiyyatı. I cild, Bakı, 2005.
- Azərbaycan ədəbiyyatı. II cild, Bakı, 2005.
- Balalara hədiyyə. Bakı, 198

Məqalələri
Ruhanilərin tənqidinə həsr olunmuş:

- “Məişətimizə dair”
- “Ehtiyac”
- “Müxtəsər cavab”
- “Həyata dəvət”

Qadın probleminə həsr olunmuş:

- “Həqiqi gözəllik və hərəkətsiz nisfimiz”
- “Xanımlarımız”
- “İslamın qadına münasibəti”
- “Keçmişdə müsəlman qadını”
- “Müsəlman qadını hal-hazırda”

Publisistikasında maarif məsələləri:

- “A. O. Çernyayevskinin xatirəsi”(1895)
- “Müsəlman müəllimlərinin hümməti”(1903)

“Məişətimizə dair” ümumi başlıq altında məqalələri:

- “Yarımcıqlarımız” (1906)
- “Bir müəllimin bizə cavabı” (1906)
- “El üçün ağlayan gözsüz qalar” (1906)
- “Müəllimlərimiz və onların halı”(1906)
- “Almanların təlim və tərbiyəsi” (1915)
- “Xalq müəllimi Məmməd Qarayevin xatirəsi” (1913)
- “Sultan Məcid Qənizadə” (1912)
- “A. O. Çernyayevski” (1914)
- “ Dost və müəllim H.O. Lomourinin xatirəsi”

Uşaqlar üçün nəşr olunan kitab və jurnallar:
2 uşaq jurnalı

- “Dəbistan”
- “Rəhbər”

Dərslik

“Uşaq bağçası”
“Uşaq çeşməyi”
“Vəsirətül-ətfal”
“Birinci il”
“İkinci il”
“Yeni məktəb”
“Nəsihətül-ətfal”
“Uşaq çeşməyi”
“Ana dili”.

Oxu kitabı

“Tülkü və Çaqçaqbəy”
“Hədiyeyi-ətfal”,
“Qafqaz islahatı”

Tərcümələri:

- M. F. Axundovun “Aldanmış kəvakib” povesti rus dilinə
- Sokratın “Təlimati-sokrat” əsəri
- “Tarixi-müqəddəs” adlı dini-tarixi
- “Bənövşə”
- “Çiçək”
- “Dilənçi”
- ***Publisistikasında maarif məsələləri:***
- “A. O. Çernyayevskinin xatirəsi”(1895)
- “Müsəlman

Tərcümələri:

Uşaqlar üçün :

- A. S. Puşkinin “Balıqçı və balıq” nağılı
- M. Y. Lermontovun “Üç xurma ağacı”
- M. V. Koltsovun “Tənbəl kişi”,
- “A kişi niyə yatıbsan?”
- A. P. Çexovun “At tərcüməsi”
- Puşkindən, Lermontovdan, Tolstoydan, Koltsovdan,

F. B. Köçərlinin çalışdığı qəzet və jurnallar:

- “Tərcüman”(1883-1916),
- “Kəşkül” (1883-1891),
- “Novoye obozreniya” (1884-1906),
- “Şərqi-rus”(1903-1905),
- “Həyat”(1905-1906),
- “İrşad”(1905-1908),
- “ Molla Nəsrəddin” (1906-1931),
- “Dəbistan” (1906-1908),
- “Rəhbər”
- ”Səda”
- “İqbal”

Köçərli haqqında fikirlər:

1. Firidun bəy Köçərli həm də yaxşı bir tərcüməçi idi

Bəkir Nəbiyev
Akademik

2. “Sabir və onun dostlarının bədii-fikri inkişafı o dövrün görkəmli mədəni simalarından olan müəllim və ədəbiyyatçı F.Köçərlinin adı ilə sıx əlaqədar olmuşdur”.

Əziz Mir Əhmədov
Filologiya elmləri namizədi

3. “Köçərlinin bilavasitə təhriki ilə başqaları kimi mən də rus dilindən əsərlər tərcümə edib, özümdən bəzi şeylər yazmağa başladım.

Əli Səbri
Yazıçı

- 4.O, yalnız hadisələri, ədəbi əsərləri saymır, “sənət dilindən elm dilinə köçürməyə” çalışır.

Mir Cəlal Paşayev
Yazıçı, ədəbiyyatşünas

5. XIX əsr ədəbiyyatının ilk mənbələri içərisində ən mühüm yeri F.Köçərlinin...
“Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları tutur”

F. Qasımzadə
Akademik

6. “Düz 20 il bundan müqəddəm mən “Nadanlığı” yazıb meydana buraxdım. Məşhur mühərrirlərimizdən biri, rəfiqimiz F. Köçərli “Nadanlığı” rus dilində tənqid etdi, yaramaz bir şey hesab edib yazanını, yəni məni lazımınca çubuqladı. Oxuyan deyirdi: “Nadanlığı” yazan daha əlinə qələm gərək götürməsin. Fəqət onun bu çubuqlamağı “Nadir şah” ın meydana gəlməsinə səbəb oldu.

Nəriman Nərimanov
Yazıçı

7. “Köçərli xüsusilə XVIII-XIX əsrlər ədəbiyyatını işıqlandırmağa müvəffəq olduğunu göstərmişdir”

M. A. Dadaşzadə
Tənqidçi

8. “Firidun bəy Köçərli həm də yaxşı bir tərcüməçi idi. Məsələn, bizim üçün çox əhəmiyyətlidir ki, Lermontovun, Koltsovun, digər görkəmli rus şairlərinin əsərlərinin ilk dəfə Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş nümunələri arasında Firidun bəy Köçərlinin də qələminə məxsus əsərlər vardır”.

Bəkir Nəbiyev
Akademik

9. “Bütün Azərbaycan ədəbiyyatını təsdiq edən tək-cə bir ad varsa, o da Firidun bəy Köçərliyədir ki, üç cildlik “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi”ni meydana gətirib”.

Y.V.Çəmənşəminli
Yazıçı

10. “Bənövşə”, “Çiçək”, və “Dilənçi” adlı tərcümələri mənim kitabımın zینət-mənziləsində olacaqdır. Nəzmi yüngül, musiqili və ahənglidir. Qafiyələri də öz yerindədir”

A. O. Çernyayevski
Maarifçi, pedaqoq

11. Azərbaycan ədəbi tənqidinin və ədəbiyyatşünaslığının görkəmli nümayəndələrindən biri Firidun bəy Köçərli ömrünün mühüm hissəsini xalqın maarifinə, ədəbi irsinin öyrənilməsinə sərf edən fədakar ictimai xadimdir.

Həmid Araslı
Akademik

Həyatının xronologiyası

- 1863-cü il 26 yanvar** - Şuşa şəhərində anadan olub
1872-ci ildə - Mirzə Kərim Münşizadənin məktəbinə daxil olub
1875-ci ildə - Firudin rus məktəbinə daxil olur
1879-cu ildə - Köçərli Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsinə daxil olur
1885-ci ilin iyun - İrəvan gimnaziyasına Azərbaycan dili və şəriət müəllimi təyin olunur
1887-ci ildə - o mürəbbi müavini vəzifəsinə irəli çəkilir
1872-ci ildə - fars dilini öyrənir
1875-ci ildə - rus məktəbinə gedir
1879-cu ildə - Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsinə daxil olur
1885-ci il iyun- İran gimnaziyasına Azərbaycan dili və şəriət müəllimi təyin olunur
1887-ci ildə - o mürəbbi müavini vəzifəsinə irəli çəkilir
1895-ci ilin oktyabrında - Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasına Azərbaycan dili və şəriət müəllimi təyin olunur.
1910 –cu ildə - Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin təlimatçısı təyin olunur və uzun müddət bu vəzifədə çalışır.
1920-ci ildə - Gəncədə vəfat etmişdir

F. Köçərlinin publisistikası

Firidun bəy Köçərli maarifçi dünyagörüşünə malik realist yazıçı olduğundan, onun orjinal mövzu seçmək, sosial problemləri qaldırmaq və onları həll etmək yolları haqqında özünəməxsus prinsipləri olub, əsrin görkəmli publisistləri arasında xüsusi mövqeyi vardır. Vətəni müstəmləkə əsarətindən qurtarmaq, xalqın milli müstəqilliyini təmin etmək, milləti oyatmaq, geniş əhali kütləsini istibdad boyunduruğundan, ruhani əsarətindən xilas etmək, cəhalət və nadanlıq girdabından qurtarmaq, əsrin siyasi, iqtisadi və mədəni inkişaf gedişatına qoşmaq və s. onun publisistikasının əsaslarını təşkil edir. F. Köçərli publisistikası iki istiqamətdə inkişaf etmişdir. Onlardan biri **informasiyadan, digəri elmi publisistik məqalələrdən, icmalardan, portret oçerklərdən, məktublardan** ibarətdir. Bunlar eyni zamanda ədibin yaradıcılığının ilk mərhələsinin məhsuludur. Yazıçının publisistik xüsusiyyətlərindən danışarkən öncə onun janr əlvanlığına diqqəti cəlb etmək lazımdır. İnformasiya tipli məqalələr daha çox yaradıcılığının birinci mərhələsi üçün səciyyəvi janrdır. Ədibin informasiyalı məqalələri əsasən “Tərcüman” (Kırım-Baxçasaray”) və “Kəşkül” (Tiflis) qəzetlərində dərc olunmuşdur. XX əsrin əvvəllərindən yazıçı informatik yazılar dairəsindən çıxıb, problem məqalələr dairəsinə daxil oldu. F. Köçərli publisistikasının janr dairəsi genişləndi. Orada problem (“Məişətimizə dair”, “Həqiqi gözəllik və hərəkətsiz nisfimiz”, “Qaranlıqda qalanlarımız”, “Tabunsuz öküz”, “Dünyada bala nədən törəyir”

və s.) və icmal (“Azərbaycan dövrü mətbuatın qısa icmalı”), məktub (“İdarəyə məktub”, “Vətən dili”, “Redaksiyaya məktub”, “Sabir haqqında”, “Vəfati-şair”, “Qazax şairi ağa Salik təxəllüsün barəsində bir para məlumat”), portret oçerk (“Həsənbəy Məlikov”, “Yakov Semyonoviç Qoqebaşvili”, “Sultan Məcid Qənizadə”, “Dost və müəllim H.O. Lomouri”, “Milli şairimiz Abbas ağa Qayıbov Nazir” və s.) aparıcı yer tutmağa başladı.

F. B. Köçərlinin pedaqoq kimi, müəllimlərə tərbiyə nöqtəyi-nəzərindən verdiyi şərh:

- “Əgər müəllim istəsə, hər qisim şiruş və mühit içrə olmuş olsa da, öz şagirdlərinə çox şey öyrədə bilər. Qabil və insafli müəllimin əlində naqabil və korafəhm şagird də az çox elm və bilik ala bilər”
- “Tərbiyəçinin şəxsiyyətinin cavan ruha olan təsiri elə bir tərbiyə qüvvəsidir ki, onu nə dərs kitabları ilə, nə əxlaqi nəsihətlərlə, nə də cəza və mükafat sistemi ilə əvəz etmək olar”.
- “Şagirdləri döymək, yaxud onların birini digərinə döydürmək nəticəsində uşaqlar kobudlaşır, bir-birinə nifrət bəsləyir, axır nəticədə dəhşətli işlər görən canilər olurlar”
- “Müəllimlər şagirdlərin məktəbə həvəslə gəlməsinə nail olmalıdırlar. Əgər belə olarsa, “Şagirdlər məktəbi özləri üçün gözəl bağça, könüləcan, qəlb saflandıran bir beytüssəfa bilərlər.
- Müəllimlə müəllimlər arasında gərəkdir həmişə sülh, mehribanlıq, ülfət və sədaqət olsun. Şagirdlər hər fikir və işlərini müəllimlərinə açıq və qorxusuz söyləsinlər...Uşaq nə qədər bədxasiyyət olmuş olsa belə, onu məhəbbət və mehribanlıqla düzəltmək mümkündür. Əxlaq tərbiyəsi çubuq, zor və qorxu ilə ola bilməz”.
- “Müəllim ağılı, biliyi, zəhmətsevənliyi ilə yanaşı, həm də uşaqlara məhəbbət və qayğı ilə döyünən ürəyə malik olmalıdır”
- “Müəllimin mühüm keyfiyyətlərindən biri öz səhvini və nöqsanlarını görə bilməsi, bu nöqsanı kənardan göstərdikdə mərdliklə etiraf edib, var qüvvəsilə onu aradan qaldırmağa çalışmasıdır”.

Tərbiyənin ən mühüm amili ailədir:

- “Uşaq öz bilik və xəsaili-mənəviyyəsinin əsas dünyasını ailədə alır. Burada onun qəlbinə bəyənilmiş xasiyyətlərin, yaxud qəbahətlərin toxumu saçılır, ailədə hökm-fərma olan mənəvi məfkurələr yavaş-yavaş onun qəlbində yer eləyir.
- “Cəmiyyət mənəvi cəhətcə nə sayaq isə, onun nüfuzu da məzkur mütəllimə əfəlında ali məfkurələri rəhbər ittixaz etmiş olan cəmiyyətin nüfuzu da faydalı və ali olacaqdır. Əksinə olaraq, mənəviyyətca alçaq, xudpəsənd cəmiyyətin nüfuzu da fəna və müzür olacaqdır”.

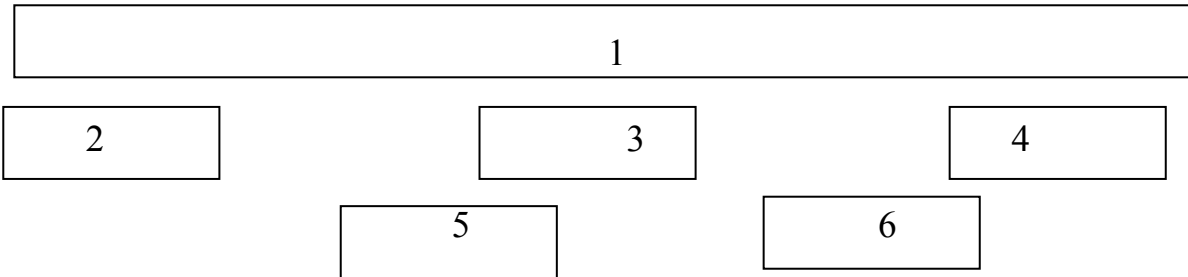
- “Atası tərəfindən anasının izzət-nəfsinin tapdalandığını tez-tez müşahidə edən uşaqlar bir sıra hallarda evin balaca zalımlarına çevrilir, ana nəvazişlərinə kobud hərəkətləri ilə cavab verirlər”.
- “Ailənin xoşbəxtliyi və cəmiyyətin inkişafı o zaman təmin oluna bilər ki, qadının mədəni səviyyəsi, dünyagörüşü, həyata baxışı kişiylə bərabər olsun. Kişi qadını arvadının simasında özünə dost görsün. Lakin müsəlman aləmində, Azərbaycan şəraitində arvad ərinə nəinki köməkçi deyil, əksinə, onun işıqlı fikirlərini görüb qiymətləndirə bilmir”.
- Ailədə düzgün tərbiyə almayan uşaq yalnız özü üçün deyil, xalq üçün, ətrafındakılar üçün ictimai zərərli bir qüvvəyə çevrilir”.
- Tərbiyənin bünövrəsi ailədən möhkəm və düzgün qoyulmalıdır, əks halda uşağın bütün həyatı yarımçıq və natamam olacaqdır”.

Köçərli-150

Kitabxanalarda F.Köçərli yaradıcılığının təbliği

Görkəmli maarifçi, pedaqoq, ədəbiyyatşünas və publisist Fəridun bəy Köçərlinin anadan olmasından 150 il ötür.

F. B. Köçərlinin yaradıcılığını kitabxanalarda təbliğ etmək məqsədilə müxtəlif mövzuda tədbirlər keçirmək olar. Bu tədbirlərdən F.B. Köçərli irsinin təbliği məqsədilə sual-cavab gecələri, kitab müzakirəsi, şifahi məlumatlandırma, kitab sərgiləri, ədəbi-bədii gecə keçirmək olar. İlk növbədə fonda olan kitablardan istifadə edərək sərgi qurmaq lazımdır. Sərgini aşağıdakı başlıqlar altında vermək olar:

1. Başlıq:
 1. “Ədəbiyyatşünas, publisist, pedaqoq”
 2. “Tənqidçi və pedaqoq”
 3. “Novator müəllim”
 4. “Millətin çırağı” və s. başlıqlı sərgilər
2. F.B. Köçərlinin şəkili

3. F.B. Köçərlinin seçilmiş əsərləri.

4. Sərgidə veriləcək sitatlar:

1. O, yalnız hadisələri, ədəbi əsərləri saymır, “sənət dilindən elm dilinə köçürməyə” çalışır.

Mir Cəlal Paşayev

2. XIX əsr ədəbiyyatının ilk mənbələri içərisində ən mühüm yeri F.Köçərlinin...
“Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları tutur”

F. Qasımzadə

5. Haqqında kitablarda:

1. Fikrin karvanı, B.: Yazıçı, 1984.

2. Pirəliyev Veydəddin. Firidun bəy Köçərlinin publisistikası. Avtoferat, Bakı, 2007

3. Mir Cəlal. Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1917) Bakı, 2004.

Eyni zamanda sərgilərdən bu başlıqlar altında xülasə vermək olar.

Kitab müzakirəsi: Əvvəlcə müzakirəyə hazırlıq getməlidir. İlk əvvəl kitabxanaçı müzakirə olunacaq kitab haqqında məlumat verdikdən sonra suallar əsasında kitabın müzakirəsi gedə bilər. Məsələn: Köçərlinin “Azərbaycan ədəbiyyatı” kitabı müzakirə oluna bilər.

Oxucu konfransı: Konfransın hazırlıq dövründə aşağıdakı tədbirlər görülməlidir: Konfransın keçirilməsi üçün plan və proqram tərtib edilməli, konfransın rəhbəri, məsləhətçi və əsas məruzəçisi müəyyən edilməlidir. Oxucu konfransının müvəffəqiyyətlə keçirilməsi üçün plan tərtib olunmalıdır. Planda oxucu konfransının keçirilməsi ilə əlaqədar bütün tədbirlər öz əksini tapmalıdır. Konfransın keçiriləcəyi yer, gün və vaxt haqqında elanlar yazılmalı, konfransın gedişini və çıxışlar üçün təxmini sualları müəyyənləşdirən proqram tərtib edilməlidir.

1. Giriş

2. Əsas məruzə

3. Çıxışlar

Yazıçı F.B. Köçərlinin yaradıcılığından bəhs olunan oxucu konfransını aşağıdakı suallar ətrafında təşkil etmək olar.

1. Firidun bəyin mülahizələrində diqqətəlayiq nədir?

2. Ana dilinin saflığı və onun təsiri haqqında

3. Əlifba haqqında

4. Pedaqoji kadr hazırlığında onun xidmətləri

5. Qadın təhsili və qadın azadlığı haqqında
6. Tərbiyənin ən mühüm amili ailədir və s.

Səhərcik -Yazıçının yaradıcılığını uşaq kitabxanalarında təbliğ etmək məqsədilə “Bala dili “ kitabı əsasında səhərcik təşkil etmək olar. Səhərciklər uşaqları bədii ədəbiyyat oxunuşuna cəlb edən əsas üsullardan biridir. Səhərciklər kitabxanaçının və yaxud fəal oxuculardan birinin giriş sözü ilə başlanır. Giriş sözündə bir qayda olaraq səhərciyin mövzusu, nağıl edilən, haqqında danışılan əsərin məzmunu və onun müəllifi haqqında məlumat verilir. Sonra uşaqların çıxışları, səhnəciklərlə tədbir davam etdirilir. Məsələn: İlk öncə uşaqlara yazıçı F.B.Köçərli haqqında məlumat vermək və onun yaradıcılığında uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş “Bala dili” kitabından bəhs etmək və bu kitabda verilən şeirlər, nağıllar əsasında səhərcik təşkil etmək olar.

Ədəbiyyatın təbliği geniş yayılmış **ədəbi-bədii gecələr** vasitəsilə də həyata keçirilir. Ədəbi-bədii gecələr tanınmış şair və yazıçılardan birinin yaradıcılığına, habelə bir və ya bir neçə ədəbi əsərə həsr oluna bilər. Ədəbi hissədə məruzələr, çıxışlar edilir, bədii hissədə isə şeirlər söylənilir, kiçik səhnəciklər göstərilir.

Keçiriləcək tədbirin kompozisiyasından asılı olaraq xüsusi proqram, ssenari tərtib edərək, teatrlaşdırılmış səhnəcik qurmaq olar. Kitabxanaçı gecənin əvvəlindən sonuna kimi bütün elementləri (çixış, rəy, qonaqlara söz vermə, musiqi nömrələrini) ssenaridə əks etdirir. İştirakçıların yerləşdirilməsi, qonaqların qarşılınması, ədəbi-bədii gecə keçiriləcək zalın mövzuya uyğun bəzədilməsi, lazımi stend, sərgi, ədəbi bülleten və albomların hazırlanması əvvəlcədən təşkil olunmalıdır. Ədəbi-bədii gecənin ədəbi hissəsində Köçərli yaradıcılığı haqqında məruzələr, çıxışlar edilə bilər, bədii hissədə isə şeirləri, uşaqlar üçün yazdığı şeirlərdən səhnələr göstərilə bilər. Keçiriləcək ədəbi-bədii gecələrin başlıqları müxtəlif cür ola bilər. Məsələn:

“ Yazıçı, publisist ”, “ Qüdrətli ədəbiyyatşünas, folklorşünas, tədqiqatçı”, “Ana dilinin saflığını qoruyanlardan biri” “ Nəzəriyyəçi pedaqoq” və s.

Ssenari

Səhnədə Köçərlinin şəkli asılır

Musiqi sədaları altında səhnəyə aparıcılar daxil olur.

I AP: Milli intibah uğrunda döyüşlərə qoşulan H. Zərdabi, Ə. Ağayev, Ə. Hüseynzadə, C. Məmmədquluzadə , N.Nərimanov, S. M. Qənizadə, Q. F. Qənizadə, M. Ə. Rəsulzadə,

Ü. Hacıbəyov kimi fədailərin cərgəsində F. Köçərlinin özünəməxsus yeri vardır.

“Firidun bəy Köçərli” imzası ən mötəbər şəxsiyyətlərin imzaları sırasına daxil olur.

II Ap: Firidun bəy Köçərli publisistikası M.Ə.Sabirin təbrincə demiş olsaq dövrünün “ayinə”sinə çevrilmişdir.

I AP: “hərgah qırx il bundan əqdəm mənim şeirimə sizin kimi qədr-qiyət verən olsaydı, indiyə kimi 30-40 cild kitab yazardım”. Şair Abbas ağa Qayıbov Nazir F. Köçərli ilə gec tanış olmasına təssüf edərək bu fikirləri söyləmişdir.

II Ap: Köçərlinin ədəbiyyatşünaslıq sahəsində məhsuldar əməyi hələ müəllifin öz sağlığında dövrün şair və ədibləri, mütərəqqi ziyalıları tərəfindən dəfələrlə təqdir

edilmişdir. A. Səhhət Köçərlinin Azərbaycan şairlərinə göstərdiyi böyük diqqət və qayğını şeirlərindən birində belə tərənnüm etmişdir:

Yazmısan tazə nə şeylər?-deyə sordun məndən,
Ruhumun tarına mizrabzən oldun, qardaş!
Sabir ilə belə məktubu çox aldıq səndən.
Hər nə yazdıqsa, ona bani sən oldun qardaş!
Bir zaman Nasehu Tərrah ilə Sabir, bəndə,
Yaşayırdıq hamımız qəflət ilə fəxrəndə,
...Bu pərişan yuxudan sən bizi bidar etdin,
Doğru, düz yolda çalışmaqlığa vadar etdin...

I Ap: F. Köçərlinin qırx ilə yaxın bir dövrü əhatə edən elmi yaradıcılığı Azərbaycanda Axundov ədəbi konsepsiyasının necə, hansı yollarla davam və inkişaf etdiyini öyrənmək üçün əhəmiyyətli olduğu kimi, həmin mərhələdə ədəbiyyatşünaslığın hansı qüvvətli və zəif cəhətlərə malik olduğunu aydınlaşdırmaq üçün də qiymətlidir.

II Ap: Firidun bəy Əhməd bəy oğlu Köçərlinin müfəssəl tərcüməyi-halını yazan Fərhad Ağazadə qeyd edirdi ki, 1903-cü ildə onun rusca yazdığı “Azərbaycan tatarlarının ədəbiyyatı” adlı kitabçası ilə Azərbaycan ədəbiyyatını rus oxucusuna tanımaq yolunda ilk mühüm təşəbbüs edir.

I Ap: F. B. Köçərli praktik bir müəllim deyil, tədqiqatçı alim, ədəbiyyatşünas, nəzəriyyəçi pedaqoq, yüksək mədəniyyətli humanist bir insan idi.

II AP: Müəllim hazırlığına və onun cəmiyyətdəki mövqeyinə verilmiş qiymət onun dilindən belə səslənirdi: “Çətin mərəzi bilmək, onun illət və səbəblərini kəşf etməkdir. Məraz tapıldıqda, onun müalicə çarəsi asandır”.

I AP: Pedaqoqdan söz düşmüşkən tədbirə dəvət olunmuş ----- pedaqoqa söz verilir.

II AP: F. B. Köçərli uşaqları tərbiyə etməyi xalq qarşısında xidmət hesab edirdi.

I Ap: Folklor nümunələrini ilk dəfə Azərbaycanın maarif xadimlərindən olan Firidun bəy Köçərli toplamışdır. Və uşaqları nəzərə alaraq 1912-ci ildə “Balalara hədiyyə” adı altında çap etdirmişdir. O, zaman keçdikcə unudulan xalq bayatılarını, nağıllar, tapmacalar atalar sözlərini ən zəngin xəzinə hesab edir. Uşaqların tərbiyəsində folklorun müstəsna xeyri olduğunu göstərir.

II AP: Elə isə bu folklor nümunələrini uşaqların ifasında dinləyək.

I Ap: Belə ki, səhnəyə balaca fidanları dəvət edirik, Uşaqların ifasında “Dağlar”, “Kəklik” şeirləri söylənilir.

Dağlar

Mən aşiq yastı dağlar,
Qar gəldi basdı dağlar.
Üç ay toylu-bayramlı
Doqquz ay yaslı dağlar.

Bu dağlar qoşa dağlar,
Verib baş-başa dağlar,
Səndə dostum gəzibdir,
Səni yüz yaşa dağlar.

Dağlar marala qaldı,
Otu sarala qaldı,
Soyuq bulaq, göy yaylaq
Yenə marala qaldı.

Başı çalmalı dağlar,
Dibi kölgəli dağlar,
Oturub yol gözlərəm,
Haçan el gəli, dağlar?!

II Ap: Bir balaca balamız isə “Kəklik” şeirini söyləyəcək:

Səhər-səhər sərt qayalar küncündə,
Oxur, səsi gələr gözəl kəkliyin.
Dağlar ətəyində çınqıl içində
Bulunmaz yuvası gözəl kəkliyin.
Səhər-səhər əllərində var malım,
Tülək tərən ilə könlün almalı,
Yaşıl nimtənəlim, gülgəz çalmalı,
Kətandır köynəyi gözəl kəkliyin.

I Ap: İndi isə yazıçının siz balalr üçün topladığı məsəlləri elə uşaqların öz ifasında dinləyək:

I iştirakçı:

Qoyunun oldu əlli,
Adın oldu bəlli.
Qoyunun oldu yüz,
Gir içində üz

II iştirakçı:

Pulunu ver inəyə,
Bağla dirəyə,
Nəinki ver qoyuna,
Özünü sal oyuna.

III iştirakçı:

Şahbudağın bağı var,
Heyvası yox, narı yox!
İstəmirəm heyvasını, narını
Qoy desinlər: Şahbudağın bağı var

IV iştirakçı:

Yaman yaman bəla,
Qoy gəlsin yaman bəla,
Rəvadır yaxşı ölə,
Yerində yaman qala?!

Səhnədə Köçərlinin sözləri səslənir:

“Qoy uşaqların tərbiyəsinə işıqlı və insanpərvər baxışı da müəllimlər yaxşı mənimsəsin və öz məktəblərində həyata keçirsinlər. O zaman tərbiyə haqqında səmimi arzular öz ifadəsini və həyata tətbiqini tapacaqdır. Qoy şagirdlər həmişə məktəblərə şad gəlsinlər və oradan onları nəcibləndirən təlimin xoş hissilə qayıtsınlar. Bütün ibtidai və orta məktəb müəllimləri buna nail olmağa çalışsınlar.”

Səhnədə musiqi sədaları altında şeir səslənir:

Dil açanda ilk dəfə “ana” söyləyirik biz,
“ana dili “ adlanır bizim ilk dərsliyimiz.
İlk mahnımız laylanı anamız öz südüylə
İçirir ruhumuza bu dildə gilə-gilə.

Daha sonra səhnədə yazıçının fikirləri əsasında aktyorun ifasında monoloq səslənir.

“Millətini sevən, onun mənəvi diriliyinə çalışan, tərəqqisi yolunda əmək sərf edən yazıçılarımızdan, ədiblərimizdən və şairlərimizdən çox-çox təvəqqe edirik ki, dillərini asanlaşdırsınlar, ana dilindən uzaq düşməsinlər, meymunluqdan əl çəksinlər, fikirlərini açıq və sadə dildə yazsınlar, - ta ki, onların yazdıqlarını oxuyan anlasın, düşünsün və ayılsın. Ancaq bu yolla yazan və oxuyan arasında dostluq, ittifaq və birlik əmələ gələ bilər”

“Biz dilimizi bilmirik və bunda təqsir bizdədir, dilimizdə deyil. Fars və ərəbə meyl və rəğbətımız o qədər çox olubdur ki, öz dilimizdə olan sözləri atıb əvəzinə əcnəbi dillərin qəliz ibarələrini və sözlərini götürmüşük və götürdüyümüz sözləri və ibarələri öz dilimizin şivəsinə uydurmayıb eyni halı ilə dilimizə qarışdırmışıq və naqabil pinəçilər kimi əlimizə hər nə düşübsə paltarımıza yamamışıq...”

I AP : O, ana dilinin inkişafına, bu dildə ədəbi və elmi əsərlərin yayılmasına böyük əhəmiyyət verirdi.

II AP: Azərbaycan dilinin tarixi və inkişafı haqqında, habelə bədii dil məsələsinə dair bir sıra maraqlı və orjinal fikirlər söylənmişdir. Köçərli yazırdı: “Ana dili millətin mənəvi diriiyidir, həyatının mayəsi mənziləsidir. Ananın südü bədənin mayəsi olduğu kimi, ana dili də ruhun qidasıdır. Hər kəs öz anasını və vətənini sevdiyi kimi, ana dilini də sevir”.

I AP: “Hər millətin özünəməxsus ana dili var” –deyən tənqidçinin bu iddiası Azərbaycanı bu və ya digər ölkəyə yamaq sayan, dilimizi başqa bir dilin “pozuq şivəsi” adlandıranlara “Molla Nəsrəddin” cəbhəsindən açılmış güclü bir atəşin əks-sədası idi.

Səhnəyə Köçərli libasında aktyor daxil olur. Səhnədə əsəbi halda gəzişərək nitqini söyləyir:

“Bizim açıq və sadə dilimizə İstanbulda... təhsil alıb gələnlər xələl yetirməkdədilər. Bu cənablar qəliz ibarələr atına minib ədəbiyyat meydanında cövlan etməkdədirlər... Allah Əli bəy Hüseynzadəyə insaf versin. Kaş o alicənab İstanbulda rahat oturub, bizim şübhəxt Qafqaza təşrif gətirməyə idi. Sözüümüz ondadır ki... dilimizə pozğunluq saldı, təzə dil gətirdi”.

Səhnədə aktyor fikirli halda əyləşir, aparıcılar tədbiri davam etdirir:

I AP: Tənqidçi təkcə dil sahəsində deyil, zamanın irəli sürdüyü bir sıra ictimai vəzifələrin yerinə yetirilməsi sahəsində də mətbuatın böyük əhəmiyyətə malik olduğunu dəfələrlə göstərmişdir.

II AP: “Bir millətin ədəbiyyatı, demək olar ki, onun məişətinin ayinəsidir. Hər bir millətin dolanacağını, övzai-məişətini, dərəcəyi-tərəqqisini, mərtəbəyi-kəmalını, qüdrət və cəlalını onun ədəbiyyatından bilmək olar”

I AP: F. Köçərliyə qırx ilə yaxın bir dövrü əhatə edən elmi yaradıcılığı ədəbiyyatşünaslığın hansı qüvvətli və zəif cəhətlərə malik olduğunu aydınlaşdırmaq üçün qiymətlidir.

II AP: Firidunbəy Köçərli tükənməz məhəbbətlə sevdiyi milli ədəbiyyatı bütün həyatı boyu təbliğ və tətbiq etməklə məşğul olmuş, onun həm keçmişini, həm də müasir nailiyyətlərini qiymətləndirməyin gözəl nümunəsini göstərmişdir.

Səhnədə Köçərliyə ifasında fikirlər səslənir:

“Bir millətin malını, dövlətini və hətta vətəninə əlindən alsan da ölüb getməz, amma dilini alsan, fet olar və ondan bir nişan qalmaz” .

IAP: Beləcə yazıçı dediyi kimi biz dilimizi qorumalı, onu daha da saflaşdırmalıyıq.
Tədbir sona yetir

İstifadə olunmuş ədəbiyyatların siyahısı:

1. www.google.az
2. Fikrin karvanı, B.: Yazıçı, 1984.
3. Köçərli Firidun bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı. İki cildə. I cild. Bakı, “Avrasiya press”, 2005, 560 s.
4. Pirəliyev Veydəddin. Firidun bəy Köçərliyənin publisistikası. Avtoferat, Bakı, 2007
5. Mir Cəlal. Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1917) Bakı, 2004.
6. Seyidov, Ə. Azərbaycanda pedaqoji fikrin inkişaf tarixindən B, “Maarif” nəşriyyatı, 1987, 301 s.

Tərtib edən: MBŞ-nin metodisti Axundzadə Natəvan

Redaktor: Elmi katib Qasimova Pərvanə